

Довгошия Василь

ПАТРІОТИЧНІ ПІСНІ: ЗРАЗКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ

В статті розглядаються зразки деяких патріотичних пісенних символів України, що є яскравою сторінкою нашої народної культури і на сучасному етапі відіграють важливу роль у формуванні нової генерації освіченого молодого покоління.

Ключові слова: патріотичні пісні, національне виховання, січковий рух, національна культура, пісенні традиції.

Процес державотворення відкрив нові можливості для національного виховання молоді, а проблеми відродження та розвитку національної системи освіти в останні роки опинилися в центрі уваги педагогічної науки. І це закономірно. З найдавніших часів свого розвитку співучий український народ використовував закличні пісні власної етнічної самоідентифікації. В даній статті ми розглянемо деякі відомі зразки.

„Ми гайдамаки”. Виникла час патріотичного піднесення і боротьби проти польського шовіністичного гніту в Галичині. Історія виникнення і побутування цієї пісні досі не досліджена. Як встановлено дослідником Ф.Погребенником, пісня постала на хвилі студентського революційного піднесення на західноукраїнських землях. Будучи живим відгуком на конкретні галицькі події, пісня своїм змістом, волелюбним пафосом сягає героїчного минулого українського народу – його визвольної боротьби у XVIII столітті проти польсько-шляхетського гніту на Правобережній Україні. У пісні О.Маковея відчувається відгук полум'яної поеми Т.Шевченка „Гайдамаки”, в якій поет оспівав і возвеличив цих месників за народну кривду як борців „за святу правду-волю”.

В кінці XIX – на початку XX століття в Галичині почав наростати визвольний рух, в який втягується передова молодь. Доходить до гострих сутичок з урядовими колами, до масових віч і демонстрацій. 1901 р. на знак протесту проти колонізаторської політики австро-угорського уряду в Галичині, проти польсько-шляхетського засилля, стався масовий відхід студентів-українців із Львівського університету в інші університети, зокрема закордонні. Широкі кола трудящих вітали цей революційний за своїм змістом акт української молоді. З цієї нагоди появилася й чимало художніх творів, серед них – вірш О.Маковея „Гайдамацька пісня”, що спочатку поширювався у рукописних списках, а 1905 року з’явився друком у львівській газеті „Гайдамаки”. О.Маковей підібрав і мелодію до вірша, як він сам зазначив, „зі слуху однієї румунської пісні”. Дуже скоро пісня набрала великого розголосу, стала використовуватися прогресивними силами в боротьбі проти гнобительської політики австро-угорського уряду, польської шляхти. За словами Ф.Погребенника „Гайдамацька пісня” О.Маковея – яскравий зразок органічного поєднання героїчних пісенних традицій минулого і революційних пісень кінця XIX – початку XX століття, сміливий виклик українського демократичного письменника шовіністичній польській шляхті, гімн революційній українській молоді, яка стала на шлях боротьби за права народу” [2, 7].

Іван Франко „переплаплював” вогнем налите слово Тараса Шевченка в горнилі своєї душі, наснажував вірою у незламність і незнищенність свого народу. Він творив могутні пісні. які народ брав на своє озброєння як духовний меч. Серед таких пісень за проникливістю думки, незламністю волі, силою революційного пафосу одне з перших місць, безумовно, займають пісні „Не пора” та „Вічний революціонер”.

„Не пора” – динамічна і революційна гимнова пісня. Гімн І.Франка увібрав у себе досвід революційної діяльності не лише поета, а й його покоління, яке росло під його впливом, йшло разом з ним на барикади

боротьби проти старого світу. Вірш „Не пора” вперше був надрукований у поетичній збірці „З вершин і низин” 1887 року. Як згадували друзі поета, написанню цього вірша послужив один цікавий випадок. У ті часи на вулицях Львова у святкові дні можна було побачити військові духові оркестри. Музиканти, крокуючи містом, виконували веселі і бадьорі маршові мелодії, створюючи відповідний настрій міщанам.

Якось у неділю Іван Франко з товаришами сидів у кав’ярні. У цей час вулицею маршував оркестр. Могутня і урочиста мелодія привернула увагу письменника. Він на хвилину прислухався і несподівано для друзів, дотримуючись ритму, проспівав: „Не пора, не пора, не пора москалеві й ляхові служити!” („москаль” і „лях” – це давні самоназви нинішніх росіян і поляків, які найбільше побутували в Галичині – В.Д.). Так зародилася ця пісня, яка згодом стала найулюбленішою серед патріотично настроєної української молоді [4, 15]. Кому належить мелодія – досі не встановлено. В її основу лягла старовинна німецька мелодія. До її опрацювання зверталися ряд композиторів, перший з яких – класик нашої музики Денис Січинський (1865-1909).

Вірш І.Франка, окрилений музикою, активно функціонував на західноукраїнських землях, хоча й тут його поширенню чинила перешкоди польська шляхта. Він звучав на сотнях народних віч як національний гімн, як заклик до боротьби. Можна без перебільшення стверджувати, що в Західній Україні в дорадянський час це був найпопулярніший твір. В радянський період він теж був заборонений.

„Вічний революціонер” – вірш написаний у період політичних переслідувань І.Франка, його ув’язнення в коломийській тюрмі 1880р. Підставою для цісарських властей став замах одного з селян на вїйта в селі Москалівці, де поет бував, мав знайомих. Двадцятичотирирічний Іван Франко не розгубився в тюрмі, не знітився, а вибухнув новим поетичним полум’ям.

Вперше вірш надрукований латинською абеткою під псевдонімом „Мирон” в газеті „Раса”. Під іменем і прізвищем автора твір друкувався у першому та другому, набагато повнішому, виданнях збірки „З вершин і низин” (1887, 1893 pp.), у підготовленій ним антології „Акорди” (1903), „Українській музи” (1909) О.Коваленка та багатьох інших виданнях на Україні та поза її межами.

Збереглося немало документів цензурних комітетів, політичних репресивних органів, які наочно розкривають рішучі дії царських властей, спрямовані проти творчості і Франка: за такі вірші, як „Вічний революціонер”, „Моя любов”, цикли „Думки пролетарія”, „Вільні сонети”, були заборонена збірка поета „З вершин і низин”. Але ніякі переслідування не могли зупинити поширення революційної поезії І.Франка в народі: вона розходилася в списках, потрапляла на Наддніпрянську Україну нелегальним шляхом.

Першу спробу дати музичне втілення творові І.Франка зробив композитор Станіслав Людкевич, який до 25-річчя літературної праці І.Франка створив музику для хору з оркестром для „Вічного революціонера” (1898р).

До 1939 року гімн С.Людкевича, який від 1906 року згадується в пресі під назвою „Піснь побіди”. Могутні крила віршеві І.Франка дала музика М.Лисенка, що органічно злилася з поетичним текстом. У липні 1905 року з’явилася пісня, яка стала вінцем хорової творчості М.Лисенка гімн „Вічний революціонер”. Ось як оповідає народження гімну син композитора Остап Миколайович у своїй книзі „Спогади сина”:

„Вічний революціонер” написаний влітку 1905 року на дачі в Китаєві. Вранці Микола Лисенко, як завжди, пішов у ліс „на роботу”. Цілий день пробув на своїй улюбленій галявині і повернувся додому пізно. Привітавшись, збуджено почав ходити по веранді. Нам всім здалося, що він приніс якісь важливі політичні новини (тільки ними й жили в той

бурхливий час). Та несподівано відкинув кришку і вдарив по клавішах. Незнайомі звуки все росли й міцніли, тривожні, закличні. Та ось у мелодію вплелися слова: Вічний революціонер – Дух, що тіло рве до бою....” [1, 37]. Вперше „Вічний революціонер” виконав хор музичної школи М.В.Лисенка. А незабаром пісня вже звучала на робітничих зборах, сходках, на барикадах.

У київському Будинку-музеї великого композитора є копії жандармських документів, складених під час розгрому страйку залізничників станції Знам'янка (нині Кіровоградської області). Там працював лікарем молодший брат композитора Андрій Лисенко, який очолив страйковий комітет. При обшуку серед інших „вещественных доказательств” знайдено було й ноти гімну „Вічний революціонер”, який співали залізничники. За революційну діяльність Андрія Віталійовича було вислано до В'ятки.

У січні 1906 року М.В.Лисенко пересилає примірник „Вічного революціонера” до Чернівців та Львова. Гімн одразу ж поширився по всій Західній Україні. Але на думку З.Штундер слід спростувати твердження Г.Нудьги про те що „Вічний революціонер” М.Лисенка користувався великою популярністю в Галичині. „Хор М.Лисенка, – пише З.Штундер, – до 1939 року був маловідомий у Галичині,....співали тільки „Вічного революціонера” Людкевича. Лише в половині 1913 р. у „Ділі” з'явився такий анонс: „Франко – Лисенко „Гимн”. У Галичині незвісний та ще не співаний твір на мужеський хор у супроводі форте'яну вийшов накладом товариства „Бандурист” у 1913р.”. Чіткий, динамічний вірш знайшов своє музичне відображення у формі маршової, майже похідної пісні-гімну. Патетично піднесений, героїчний загальний характер створено за допомогою різних засобів музичної виразності. Вкарбований у слово і музику „Гимн” („Вічний революціонер”) І.Франка, один з величних творів

української культури, що наклав глибокий відбиток на духовне життя нашого народу, став надбанням світової культури.

Початок ХХ сторіччя характерний великим піднесенням українського національного руху у всіх його проявах.

Поряд з традиційними культурно-освітніми організаціями діє широка мережа молодіжних спортивно-пожежних товариств „Січ”, „Сокіл” (початок їх діяльності датується 1894 та 1900 роками), які стають зародком майбутнього українського війська. Б.Ступарик стверджує що: „Виховна діяльність школи, сім’ї, громадських і молодіжних організацій привела до того, що цей період (початок ХХ сторіччя) національного відродження у Галичині став початком нової доби, що викристалізувалась під впливом Першої світової війни і породила людину Визвольних змагань, яка проявила себе в боротьбі за українську державність” [3, 104]. На честь 100-ччя від дня народження Т.Шевченка у Львові 28 червня 1914 року відбувся Шевченківський з’їзд (здвиг) українських організацій – спортивних, пожежних і стрілецьких. Це була найвизначніша масова маніфестація серед ювілейних Шевченківських святкувань. У кінцевому підсумку безпосередньо напередодні війни сформовано Легіон Українських Січових Стрільців, до якого входила значна кількість студентської патріотичної молоді, і втому числі з мистецькими нахилами, що визначило в легіоні особливу увагу до пісенної творчості, яка мала визвольний, закличний характер. Серед пісень того періоду найбільш популярними є:

„Гей, там на горі Січ іде” – пісня супроводжувала січовий рух протягом всього його існування, залишилася жити й після його занепаду. Цьому сприяла й та обставина, що пісня має маршовий характер, є виявом волелюбних прагнень народних мас. Нагадує про героїчні традиції Запорізької Січі. Слова і музику до неї написав Кирило Трильовський (1864-1939) – один з активних діячів радикального руху, організатор

„січових” товариств, редактор прогресивних періодичних видань „Зоря”, „Хлопська правда” та ін.

Пісня вперше надрукована (без музики) 1904 року в журналі „Зоря”. Багато разів з’являлася на сторінках різних періодичних видань та збірників початку ХХ століття, зокрема у таких: „Запорожець. Календар для народу на рік звичайний 1910” (Коломия, 1909), „Ще не вмерла Україна” (Відень, 1916). З’явилася вона друком окремою брошурою у книгарні Б.Тищенка у Відні.

В кінці 20-х років пісня увійшла в культурний обіг радянської України. В 1929 році у грамзаписі під назвою „Запорізький марш” вона побачила світ у виконанні Першого Московського хору під керівництвом А.Головинського, в музичній обробці Г.Давидовського.

„Чуєш, брате мій” – інша назва „Журавлі”. Народилася ця пісня у важкі роки соціального і національного поневолення нашої землі Австро-Угорською та цісарською імперіями. Це тяжкий, сумний спогад про недавнє минуле, коли тисячі людей у пошуках кращої долі залишали рідний край, як журавлі, линули в далекий світ, за море. Цікава історія цього твору.

13 жовтня 1912 року львівський журнал „Неділя” надрукував вірш „Видиш, брате мій” за підписом „Нестор” (це літературний псевдонім поета, драматурга, Богдана Лепкого (1872-1941).

Спершу мелодію до слів написав Л.Розлуцький. За твердженням С.Чернецького вона була досить популярна в Галичині. 1913 року він переписав цю пісню, доробивши окремий акомпанемент. „Журавлі” на мелодію Л.Розлуцького були записані на грамплатівку у виконанні В.Коссака. На початку 1914 року С.Чернецький довідався, „що й Левко Лепкий доробив мелодію до сеї поезії свого старшого брата”. Ця мелодія одразу набула широкої популярності. Завдяки своїй щемній мелодійності, простоті й доступності виконання, актуальності змісту, – повного невидимого болю, бездонного жалю, глибокого відчаю, – пісня стала

своєрідним національним музичним символом України у всьому світі, де живуть українці. Її співали стрільці як прощальну пісню над могилами полеглих у бою усусусів та воїнів УГА. Вона стала піснею-реквіємом. Найбільш популярні обробки твору зробили К.Стеценко і А.Авдієвський, хоча до її аранжування зверталися С.Людкевич, М.Гайворонський (1914, 1944), Ф.Колесса (1915), М.Леонтович, О.Кошиць, М.Колесса, Б.Вахнянин, Я.Ярославенко, О.Свешніков, О.Миньківський, Л.Ревуцький та ін. Пісня дала назву українському чоловічому хорові „Журавлі” з Польщі, який успішно гастролював в Україні у 1989-1990 роках. Свою неповторну виконавську інтерпретацію даного твору зробили народні артисти України Б.Гмиря та Д.Гнатюк.

„Ой, у лузі червона калина” – Генеза цього твору тривалий час була невідома, а багато фактів з історії її виникнення були суперечливими. Аналіз архівних документів переконливо засвідчує, що пісня має глибокі фольклорні коріння і належить до пісень Хмельниччини. Зокрема, остання строфа відомої народної пісні „Розлилися круті бережечки”. „Ой, у лузі червона калина...” стала першою строфою і назвою сучасного стрілецького гимну. Вона мала і свою оригінальну мелодію. Нову мелодію написав С.Чернецький до вистави В.Пачовського „Сонце руїни” яку вперше ставив український театр у Самборі в січні 1914 року. Про створення поетичного тексту пісні згадує Г.Трух: „одного дня в серпні 1914 року ми („Добровольці” у січові стрільці – В.Д.) мали збірку на плаці бурси педагогічного товариства на Ланах в Стрию, я почув, як мій сусід підспівував собі гарну пісню, що мені дуже сподобалася. Її він навчився від артистів Львівського театру „Української бесіди” на мою просьбу він переспівав мені кілька разів, і я навчився її напам’ять. Оці слова так дуже підходили до тодішнього нашого положення й так живо висказували всю нашу стрілецьку ідею, що наступного дня, коли ми вийшли на вправи, я сів

перед бурсою коло столика й склав іще три нові додаткові строфи, що разом створили ту славну „Червону калину” [5, 74].

Не має сумніву, що саме в Стрию на місці головного збору УСС у серпні 1914 року народилася пісня-гимн, пісня-програма дій українського січового війська, яка пройшла через усі роки визвольних змагань і мирної праці нашого народу до сьогоднішніх днів.

Отже, патріотичні пісенні символи України є яскравою сторінкою нашої народної культури, які освячували, піднімали покоління українців у боротьбі за незалежність. Неослабний науковий інтерес до української пісенної культури зумовлюється тим, що вона несе в собі, перш за все, гуманістичний характер. Ця сфера духовної культури поряд з іншими її складовими у своєму розвитку відбиває рівень художнього мислення певної епохи, найхарактерніші особливості духовного життя народу, виражаючи, насамперед, найхарактерніші риси української ментальності, особливості психічного складу народу тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Нариси з історії української музики : [у 2 ч.] . Л. Б. Архімович, Т. П. Каришева, Т. В. Шеффер, О. Я. Шреер-Ткаченко. Ч. 1. К. : Мистецтво, 1964. 308с.
2. Наша дума, наша пісня : нариси-дослідження. Ф. П. Погребенник. Київ: Музична Україна, 1991. 207 с.
3. Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення: навч.-метод. посіб. Київ: Інститут змісту і методів навчання МО України, 1998. 336 с
4. Трембіцький В. Національний гімн „Ще не вмерла Україна” та інші українські гімнові пісні. Львів: НТШ, 2003. 170с.
5. Трух Г. Про стрілецьку пісню „Червона калина”. За волю України. Нью-Йорк, 1967. 354с.

Довгошья Василий, Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франка. Научный руководитель - кандидат философских наук, доцент Гнатив Зоряна Ярославовна. В статье рассматриваются образцы некоторых патриотических песенных символов Украины, которые являются яркой страницей нашей народной культуры и на современном этапе играют важную роль в формировании новой генерации образованного молодого поколения.

Ключевые слова: патриотические песни, национальное воспитание, сечевое движение, национальная культура, песенные традиции.

Dovgoshija Vasily, Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Frank. Supervisor - Ph.D. in Philosophy, Associate Professor Gnativ Zoryana Yaroslavovna. The article discusses samples of some patriotic song symbols of Ukraine, which are a bright page of our folk culture and at the present stage play an important role in shaping the new generation of the educated young generation.

Keywords: *patriotic songs, national education, Sich movement, national culture, song traditions.*